

הרב משה גנץ

מצות זכירת עמלק ומצוות זכירה אחרות

ראשי פרקים

- א. הראב"ד והר"ש משאנץ – שתהיה שונה הלכות
- ב. הרמב"ן – מצוות עשה של זכירה
- ג. הרמב"ם – מונה את זכירת עמלק ולא את זכירת מרים
- ד. מהות מצות זכור לפי הרמב"ם והרמב"ן והזיווג – למנוע שכחה
- ה. שיטת תוספות וריטב"א: מצות זכור – קריאת הפרשה
- ו. שתי תפיסות במצות זכירה
- ז. דין עשרה לקריאת זכור
- ח. שיטת הרא"ש – כתוספות וריטב"א
- ט. זמן שכחה – שנים-עשר חודש
- י. האם מצות זכור צריכה כוונה?
- יא. סכום

שני מקורות עיקריים יש לדון מתוכם על מצות זכירת עמלק. האחד – הספרא בריש בחוקותי. וזה לשונו:

"... וכן הוא אומר, 'זכור את יום השבת לקדשו'. יכול בלבך? – כשהוא אומר 'שמור', הרי שמירת לב אמורה. הא מה אני מקיים 'זכור', שתהיה שונה בפיו. וכן הוא אומר, 'זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' א-לוקיך במדבר'. יכול בלבך? – כשהוא אומר 'אל תשכח', הרי שכחת הלב אמורה. הא מה אני מקיים 'זכור', שתהיה שונה בפיו. וכן הוא אומר, 'זכור את אשר עשה ה' א-לוקיך למרים'. יכול בלבך? – כשהוא אומר 'השמר בנגע צרעת לשמור מאד ולעשות', הרי שכחת לב אמורה. הא מה אני מקיים 'זכור', שתהיה שונה בפיו. וכן הוא אומר, 'זכור את אשר עשה לך עמלק'. יכול בלבך? כשהוא אומר 'לא תשכח', הרי שכחת הלב אמורה. הא מה אני מקיים 'זכור', שתהיה שונה בפיו."

המקור השני – הגמרא במסכת מגילה (יח א):
 "קראה (את המגילה) על פה – לא יצא. מנלן, אמר רבא אתיא זכירה

זכירה. כתיב הכא 'והימים האלה נזכרים ונעשים', וכתיב התם 'כתב זאת זכרון בספר'. מה להלן בספר, אף כאן בספר. וממאי דהאי זכירה קראה היא, דלמא עיין דיא? לא סלקא דעתך. דתניא: 'זכור' – יכול בלב? כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכחת הלב אמור. הא מה אני מקיים זכור – בפה."

א. הראב"ד והר"ש משאנץ – שתהיה שונה הלכות

הר"ש בבאורו לספרא שם כתב (בפירוש ראשון), ח"ל: הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפ"ך – שתהא שונה הלכות שבת; זכור את אשר הקצפת במעשה העגל – שתהא שונה הלכות ע"ז; זכור את אשר עשה למרים – שתהא שונה הלכות נגעים; זכור את אשר עשה לך עמלק – שתהא שונה בפ"ך הלכות מגילה. כך פרש גם הראב"ד שם. והר"ש הוסיף, 'ומאלה נלמד לאחרים'. כלומר, מאלה נלמד ללמוד גם הלכות אחרות. לפי דעת הראב"ד והר"ש, אין בספרא שום מצות עשה חדשה, אלא רק זרזו ללמוד הלכות, וזה הרי נכלל במצות תלמוד תורה. נראה שמה שהביא את הראב"ד ואת הר"ש לפרש כן, זו הלשון "שתהא שונה". שפירושה בכל מקום הוא – לומד.

לכאורה ברור, שלפי דעתם דרשת הספרא אינה אלא אסמכתא. שהרי נזכרו כאן גם הלכות מגילה, שכל חיובה וכל הלכותיה הם מדרבנן. אף על פי כן יכולה הגמרא במגילה, כמובן, לבנות על דרשה זו את החיוב לקרא את המגילה בפה ולא בעיין בעלמא.

מהו, לדעת הראב"ד והר"ש, הפירוש האמיתי, ה"דאורייתא", של צוויי "זכור" אלה? יתכן שאין בפסוקים אלה שום מצוה, אלא רק זרזו וחזוק לקיים את המצוות הקשורות בזכרונות האלה. כמו שכתב רש"י בפירושו לתורה (דברים כד 8): "אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת, אל תספר לשון הרע. זכור העשוי למרים, שדברה באיחיה ולקתה בנגעים."¹ ויש פסוקים בתורה, שלכולי עלמא כך פירוש הזכירה שבהם. כמו הכתוב בפרשת הענקה, "זכרת כי עבד היית בארץ מצרים... על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום" (דברים טו 15). – אין כאן שום צווי נוסף על ההענקה, אלא רק המרצה לקיימה. וכיצא בזה בתפילת חנה, "זכרתני ולא תשכח את אמתך ונתת לאמתך זרע אנשים" (שמ"א א 11). אין חנה מבקשת כאן שום זכירה אלא רק בן. ופסוקים רבים כך. ואב לכולם בתהלים (קג 18): "לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו – לעשותם"²

1. הרשב"ם פרש כך, על דרך הפשט כדרכו, גם את הפסוק זכור את יום השבת לקדשו(1). ח"ל: לפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדשו להיות שובת ממלאכה. ואולי גם ראב"ע מפרש כך. עיי"ש.
2. בזה יזכנו כפשוטם דברי הרמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ז ה"א. ח"ל שם: "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים, בליל חמשה עשר בניסן. שנאמר, 'זכור את

לדרך זו אין לנו מקור אצל חז"ל למצוות זכירה אלה (פרט לשבת). ובאמת אין זכירות אלה מצוות כלל. נראה שבדרך זו הלכו בעל הלכות גדולות וכן רס"ג, ועל כן לא מנו במנין המצוות לא את זכירת עמלק,³ וגם לא זכירות אחרות. לדעה זו נראה ברור, שאין קשר בין הנאמר בתורה "זכור את אשר עשה לך עמלק", לבין קריאת פרשת זכור בשבת שלפני פורים. וקריאה זו אינה אלא חלק מתקנת חכמים הכללית של סדר קריאת התורה, והרי כפרשת החדש חומיה.

ב. הרמב"ן – מצוות עשה של זכירה

לדעת הרמב"ן, דברי הספרא "שתהיה שונה בפ"ך" הם כלם מצוות עשה, המחייבות לדבר בפה על הנושאים הנדונים בפרשיות האלה – כדי לזכרם. בפירושו לתורה (דברים כה 17) הוא כותב: "ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה. אם לאמר שצונו שנקרא פרשת עמלק בצבור, ונמצאנו למדים מן התורה 'בשניה זכור'... והנכון בעיני, שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק, עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו, לומר להם: כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוינו למחות את שמו". בהמשך הדברים הוא כותב, שגם זכירת מרים היא מצוה, שנספר את המעשה לדורות. ובהשגותיו למנין המצוות של הרמב"ם כתב במצוות ששכחן הרמב"ם מ"ע ז – "זכירת מעשה מרים". הוא מסתפק שם לענין "זכור את אשר הקצפת", שמא היא מצוה מיוחדת לדור המדבר, ואין למנותה. כנראה כך הוא גם מכריע.

ג. הרמב"ם – מונה את זכירת עמלק ולא את זכירת מרים

הרמב"ם, וכן שאר מוני המצוות חוץ מהרמב"ן, לא מנו את זכירת מרים והקצפה במנין המצוות, ואע"פ שהן נזכרו בספרא יחד עם זכירת עמלק, ובאותה לשון ממש. הרמב"ן, כאמור, הקשה על הרמב"ם, מדוע לא מנה אותן.

היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר, זכור את יום השבת לקדשו". ופירושים רבים נאמרו על משמעות ההשוואה לשבת. אבל בפשטות נראה, שכונת הרמב"ם היא ללמדנו, שלא נטעה לחשוב שיזכור את היום הזה, הוא רק הקדמה וחוקק לנאמר בסוף הפסוק שם "ולא יאכל חמץ", ואם כן אין כאן שום צווי מיוחד על זכירה. ולזה הביא רוגמה מ"זכור את יום השבת", שכאן הכל יודעים שדרשו חז"ל שזו מצוה נוספת על "לא תעשה כל מלאכה". וכדברנו נראה מלשון הרמב"ם בטה"מ עשה קנו, שאמר שם, "זכור את היום הזה, רוצה לומר שהוא צוה לזכור, כמו שנאמר, זכור את יום השבת לקדשו". הרי שלא בא הרמב"ם ללמד משבת אלא שהזכירה כאן היא צווי.

3. ר"י פערלא (מ"ע נוט) כתב שהבה"ג מנה את עשה של זכירה ועשה של מחיה למ"ע אחת. אבל אין לזה רמז בלשון בה"ג, שכתב רק – "למחות זכר עמלק". על רס"ג כתב ר"י פערלא שם, שמה שכתב רס"ג ברמזי המצוות שלו – "כתוב זאת רמז מגילה", הוא רמז למצוות זכירת עמלק ולא למקרא מגילה. אבל אין זה מסתבר, במיוחד לאור הצירוף שמצד רס"ג שם מצוה זו לזכור חנוכה. וראייתו של ר"י פערלא אינה מכריעה. ואכ"מ.

אחרונים כתבו ליישב, שמצוות זכירת מרים וההקצפה לא הוזכרו בגמרא, ועל כן לא מנה אותן הרמב"ם. ורק את זכירת שבת, שהוזכרה בגמרא בערבי פסחים, ואת זכירת עמלק, שהחכמה במגילה יח"א, אותן מנה. אבל אין דבריהם מספיקים. שהרי מדברי הרמב"ם בסוף הקדמתו ל"יד החזקה" ברור, שהוא פוסק גם מתוך הספרי והספרא.⁴

(לפי גרסתנו בספר המצוות מצוות עשה קפט – "ומה אני מקיים זכור – שתהא שנאתו בפ"ך" – יש לנו הסבר מרווח. הרי יסוד פירושו של הראב"ד והר"ש הוא הלשון "שתהא שונה בפ"ך". ועל זה אמרו, "שתהא שונה הלכות". ואת זה כאמור אין צורך למנות. אבל אם לענין עמלק אמרו בספרא שם, "שתהא שנאתו בפ"ך", – הרי החיוב בזכירת עמלק הוא לזכור את שנאתו, ולא לשנות הלכות. אבל נראים הדברים שהגירסא הזאת משובשת היא, וכבר תקנה ר"ח העליר במהדורתו ע"פ כתבי יד, ונפל פיתא בבירא.)

אבל, אם אמנם בספרא גרס הרמב"ם גם בענין עמלק, "שתהא שונה בפ"ך", בגמרא במגילה לא נאמר אלא "ומה אני מקיים זכור – בפה". וזוהי הלשון שהעתיק הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ה ה"ה. וזו – דרשה אחרת היא, ואינה דרשת הספרא. מקורה בספרי כ"תצא, והיא דורשת רק את "זכור" של עמלק, ולא נאמר בה לשון "שונה". ואם כן נראה, שאת הספרא פירש הרמב"ם כדעת הראב"ד והר"ש, ועל כן לא היה לו ללמוד משם שום מצוה חדשה כמבואר לעיל. והספרי שלא נאמר בו "שונה" – יכול הרמב"ם לפרשו כפשוטו, שיש כאן מצות עשה של זכירה. לפי זה, הדרשה מהספרא, שהזכיר בשהמ"צ בעשה של זכירת עמלק (קפט) היא לא דווקא, וכוונתו לדרשה בספרי שאותה כתב ביד החזקה (הל' מלכים ה ה). ואמנם, גם בשהמ"צ עצמו, במצות לא תשכח (ל"ת נט), כתב את הלשון "זכור – בפה", וכתב במפורש שמקור הדרשה הוא בספרי.⁵

ובסוף הלכות טומאת צרעת פירש הרמב"ם את ענין זכירת מרים כחיזוק להמנע מלשון הרע, וזהו מה שקראנו לעיל הפירוש ה"דאורייתא" של הפסוק לדעת הר"ש והראב"ד.

ד. מהות מצות זכור לפי הרמב"ם הרמב"ן והחינוך – למנע שכחה

על כל פנים, במהות מצוות זכירת עמלק מתנבאים הרמב"ם והרמב"ן בסגנון אחד. שהרי בדברי הרמב"ן ראינו, שהמצוה היא לזכור ולספר, ולא דוקא לקרא

4. בספר מראה מקומות לספר משנה תורה, מציין, בהלכות מלכים לבין, יותר מעשרים נקודות בדברי הרמב"ם, שמקורן הוא רק במדרשי הלכה או אגדה!

5. בה"ג ורס"ג שלא מנו מ"ע של זכור כאמור, הבינו כנראה שדרשת הספרי דרשת הספרא אחת הן, וילמד סתום מן המפורש, שגם בספרי הכוונה היא שתהא שונה הלכות.

פרשת זכור. וגם הרמב"ם כתב, שהמצוה היא לעורר שנאתו ואיבתו של עמלק, ואת קריאת פרשת זכור לא קשר למצות זכירה, אלא נתן לזו תחומה בהלכות מלכים, ולזו תחומה בהלכות תפילה.

וכן גם דעת בעל ספר-החינוך. הוא כתב במצווה תרג, "... כדי שלא ישתכח הדבר, פן תחלש איבתו ותחסר מהלבבות באורך הזמנים." והוסיף, "והזכירה הזאת בפה ובלב, לא ידענו לה זמן קבוע, ודי לנו לזכור פעם בשנה או בשתי שנים או שלוש. הנה בכל המקומות קוראים ישראל ספר התורה בשנה או בשתי שנים או שלוש לכל הפחות, והנה הם יוצאים בכך ממצוה זו. ואולי נאמר, כי מנהגם של ישראל בפרשת זכור לקרותה בשבת מיוחדת בכל שנה ושנה תורה היא, ומפני מצוה זו הוא שקבעו כן... ועובר על זה, ולא זכר וקרא בפיו מעולם מה שעשה עמלק לישראל, ביטל עשה זה ועבר על הלאו". הרי כתב, שהוא מסופק האם המנהג לקרא זכור הוא כדי לקיים מצוה זו. כלומר: ברור שהמצוה ביסודה איננה לקרא את הפרשה דווקא, אלא לספר את מעשה עמלק, לעורר איבתו. אבל הרי פשוט שגם בקריאת הפרשה אפשר לקיים את ספור מעשה עמלק, ואפשר לצאת גם בה ידי חובה. והחנוך מסופק, האם המנהג שנהגו ישראל לקרא את הפרשה הוא כדי לקיים מצוה זו.

ה. שיטת תוספות וריטב"א: מצות זכור — קריאת הפרשה

התוספות (ברכות יג א ד"ה בלשון הקודש), והריטב"א (מגילה יז ב) סוברים, שאת מצוות זכור אפשר לקיים רק ע"י קריאת הפרשה. שכן כתבו, על הדיון בגמרא אם התורה בלשון הקודש נאמרה או בכל לשון, שהנפק"מ היא לענין קריאת פרשת זכור שהיא מן התורה. והרשב"א בברכות מסופק, שמא גם דעת רש"י כך היא. הגר"א בביאורו בסימן תרפה כתב, שמקור השיטה הזאת הוא בגמ' מגילה יח א. שם למדו בגזירה שווה: והימים האלה נזכרים ונעשים — כתוב זאת זכרון בספר. — מה להלן בספר אף כאן בספר. ומכאן, שהקורא את המגילה על פה לא יצא. וא"כ נראה מכאן, שגם הזכירה של מעשה עמלק היא בספר דוקא. אבל פשוט שאין זה לימוד מאו"כ. הרמב"ם ודעימיה יפרשו, שהגז"ש נלמדה מכתובה זכרון בספר, ולא ממצות זכור. ומצות זכור איננה קשורה לספר.

ו. שתי תפיסות במצות זכירה

נראה, שלתוס' ולריטב"א הסתכלות שונה לגמרי על מצות זכור. כי לכאורה, יש לתמוה — אם הגדרת המצוה היא לגרום לזכור את מעשה עמלק, מה ענין ספר לכאן? ונראה לי ברור, שלדעת תוס' והריטב"א אין המצוה מדברת כלל על זכירה — שלא לשכוח, אלא על זכירה במובן של קריאה! כמו שאמרו "מאימתי מזכירין

גבורות גשמים", שאין הזכרה זו מניעת שכחה, אלא אמירה הזכרזה. וכאלה הרבה גם במקרא: "המוזכרים את ה' אל דמי לכם" (ישעיהו סב 6). "ואנחנו בשם ה' אלוהינו נזכיר", ועוד רבים.⁶ גם זכור של שבת – זכרה על היין, אין עניינו להציל משכחה, אלא לומר דברים לכבוד השבת.⁷ אם אמנם המצוה היא קריאה הזכרזה, אז אפשר להבין שהמצוה היא לקרא בספר דוקא. ואז דומה באמת מצות זכור למצות מגילה.

אם-כן, אין לנו כאן ענין בזכרון אלא בקריאה. ואע"פ שמסתבר שתכלית הקריאה היא, שתשאר שנאת עמלק בתוכנו, מ"מ אין זה שייך להגדרת המצווה, אלא רק לטעמא דקרא. ונפקא מינא גדולה יש בין ההבנה הזאת של המצוה לבין שיטת הרמב"ם והרמב"ן שהזכרה לעיל: הקורא את פרשת זכור ואינו מבין את הקריאה, האם יוצא ידי חובתו או לא? – אם זו מצוה של קריאה, יתכן שיוצא בה, כמו בקידוש ובברכת המזון וכיו"ב. אבל אם זו מצוה שמהותה היא הזכרה לעורר איבתו, הרי זו דומה לבטול חמץ, שאם אין המבטל מבין את ענין הבטול, בהדאי לא עשה ולא כלום.

ההבחנה הזאת היא המבדילה בין מצות זכירת יציאת מצרים שבכל יום ולילה, למצות ספור יציאת מצרים של ליל פסח. הרבו האחרונים לדון בשאלה, מהו הציווי שנוסף בליל ט"ז על מצות זכירה שבכל לילה. אבל הדברים נראים פשוטים. שבכל הלילות – אדם קורא את פרשת יציאת ויוצא בה ידי חובתו, אע"ג דלא ידע מאי קאמר, מפני ש"תזכור" הנאמר בה נדרש כלשון קריאה והזכרה. ובליל הפסח – צריך לספור ולדאוג שייבינו, ולפי דעתו של בן אביו מלמדו. כי מצוה זו מתפרשת ע"י חז"ל כקביעת יציאת מצרים בזכרון. וגם כאן יש להעיר כולעיל: אע"פ שמסתבר, שגם ההזכרה שבכל יום ויום באה כדי להשאיר את זכר יציאת מצרים בלב עם ישראל, ואין מקרא של למען "תזכור" יוצא מדי פשוטו, מ"מ לא נקבעה התכלית הזאת בהגדרת המצוה, ונשארה בגדר טעמא דקרא.⁸

ז. דין עשרה לקריאת זכור

בברכות מזו ב מספרת הגמרא על ר' אליעזר שנכנס לביהכ"ס ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלים לעשרה. ואע"פ שאסור לשחרר עבד, מצוה דרבים שאני.

6. אמנם, בתורה נאמר זכור בבנין קל, והדוגמאות שהבאתי הם בבנין הפעיל, אבל, בשעה שדרשו חז"ל זכור – בפה, כבר פירשו את הפסוק בלשון הפעיל, גם לפי פירושם של הרמב"ם והרמב"ן. שהרי אי אפשר לזכור בפה. כי מקום הזכרון הוא בלב, אלא שפירשו את כוונת הכתוב, שמצוה

7. לגרום לזכור, והיינו, להזכיר. וכחידוע, לא נמנעו חז"ל לדרוש בגלל הבדלי בנינים דקדוקיים. אמנם, לדעת הרמב"ן בפירושו לחומש, קידוש של שבת נלמד מ"לקדשו", חזק מתפרש גם כאן כהיפוך משכחה.

8. הרעיון של אפשרות ניתוק בין טעמא דקרא לבין הגדרת המצוה דורש דיון מיוחד, אך אינו ענין לכאן, שהרי על כל פנים עינינו הרואות שבהזכרת יציאת מצרים שבכל יום הם מנותקים זה מזה.

וכתב הרא"ש: "דאלים עשה דרבים דכתיב: 'ונקדשתי בתוך בני-ישראל', ואפילו הוי מלתא דרבנן, כגון לשמוע קדושה שלא מצינו לו עיקר מן התורה, אפילו חכי דחי עשה דיחיד. דלא מסתבר לי דמיירי בעשרה דאורייתא כגון לקרות פרשת זכור שהיא מן התורה, דמשמע דבכל ענין איירי." תרומת-הדשן בסימן קח למד מדברי הרא"ש שקריאת זכור היא מדאורייתא בעשרה דווקא. שהרי היא דוחה, לדעת הרא"ש, עשה של "לעולם בהם תעבודו". ועל פי זה כתב, ש"צריך להזהר יותר שישמעו קריאת פרשת זכור בעשרה ממקרא מגילה, אלא שהעולם לא זהירי בהכי". מג"א סימן תרפה ישב את מנהג העולם. לא נאמר בתורה לקרא בשבת זו דווקא, אלא חכמים תקנו בשבת זו. א"כ, השומעים בפורים פרשת 'ויבא עמלק' יוצאים בה ידי חובה. בשעה"צ ס"ק ה כתב, שאין הכרח ללמוד מדברי הרא"ש שמדאורייתא צריך עשרה לקריאת הפרשה. אלא שאם עיקר קריאת פרשת זכור היא דאורייתא, יש מקום להתיר לבטל עשה של 'לעולם בהם תעבודו' כדי לקיים את המצוה כהלכתה עפ"י הסדר שקבעו לה חכמים (— גם לפי ההנחה ששלל הרא"ש, שמצוה דרבים שאין לה עיקר אינה דוחה את העשה הזה).

אבל יש לשאול על המג"א, אם התורה לא חייבה לקרא בשבת זו דווקא, איך יעלה על הדעת שר"א יבטל עשה בשביל קריאה זו? ולמה לא יקרא בשבת אחרת? על-כרחנו נאמר: כשם שכתב בשעה"צ שהובא לעיל, שאם עיקר המצוה הוא מדאורייתא, אפשר לשחרר את העבד כדי לקיים את המצוה בעשרה כתקנת חכמים, כך גם אפשר לשחרר את העבד כדי לקרא בשבת זו דווקא. שגם זו היא תקנת חכמים, הקובעת את צורת המצוה דאורייתא. ומעתה יש לנו לומר: אם אנו סוברים, שחשוב יותר לשמוע זכור בעשרה מאשר מקרא מגילה (ולזה הרי מג"א מסכים), הרי כך ממש צריכים אנו לומר, שחשוב יותר שישמעו את קריאת זכור בשבת זו דוקא, מאשר מקרא מגילה. וחזרו דברי תה"ד למקומם, גם אם לא על פי טעמו ממש. אבל מאחר שכתב שעה"צ שגם לדעת הרא"ש אין דין עשרה דאורייתא ממש, אלא רק דין דרבנן במצוה שעיקרה דאורייתא, והרא"ש הוא היחיד שהזכיר בכלל את חיוב עשרה, אין כבר תימה על מנהג העולם שלא חששו לזה.

ח. שיטת הרא"ש — כתוספות וריטב"א

מדברי הרא"ש מוכח שקריאת פרשת זכור היא הכרחית לקיום המצוה כתקונה, ולא כדברי הרמב"ם שלא קשר בין המצוה לקריאה. ועדיין יש מקום לדון, האם לדעת הרא"ש המצוה מדאורייתא היא לקרוא את הפרשה, כדברי התוספות והריטב"א, או שמא הוא מגדיר את המצוה כדעת הרמב"ם, אלא שסובר שחכמים תקנו לקיים את המצוה על ידי קריאת הפרשה, כספקו של החינוך; ובכל זאת מותר

לר"א לשחרר, מפני שעיקר מצות זכור הוא מדאורייתא וכדלעיל. ונפקא מינא גדולה בין שתי הדרכים כנ"ל. – מסברה נראה, שאם המצוה דאורייתא היא זכירה, וחכמים תקנו לקרא את הפרשה, וחייבו לקרא בעשרה כדין קריאת התורה, אין להחשיב את ענין העשרה כ"עיקרו מדאורייתא". מפני שדין עשרה לא בא בגלל המצוה, אלא בגלל סיבה צדדית.¹⁰ ורק אם נאמר שהמצוה דאורייתא היא קריאה דוקא, רק אז נוכל לומר על דין עשרה של זכור, שעיקרו הוא דאורייתא. כי המצוה היא קריאה, וחכמים תקנו לקרוא בדרך שקוראים בדרך כלל. ואם כן, דעת הרא"ש כתוספות וריטב"א.

ט. זמן שכחה – שניסיער חדש

בספר החינוך כתב, שאינו יודע שיעור לזמן ההזכרה הזאת. ובסוף דבריו סיים, שמי שלא הזכיר את ענין עמלק מעולם, עובר בעשה ובלא – תעשה. כלומר, אין למצוה הזאת שעור, ויוצאים בכל שהוא.¹¹

חתם-סופר בתשובותיו (אהע"ז ח"א סי' קיט), נוקט כדבר פשוט, שחייב פרשת זכור בכל שנה, הוא מפני שזמן שכחה הוא שנה. ומכאן הוא דן על מצות זכור בשנה מעוברת. ומסיק מכאן גם להלכות אחרות, שבשנה מעוברת זמן שכחה הוא שלושה-עשר חודש!¹²

לפי האמור לעיל נראה, שגם אם יצדקו דברי חת"ס ששעור זמן שכחה הוא שנה – שלא כדברי החינוך – עדיין אין זה מחייב הזכרת עמלק בכל שנה, אלא לראשונים הסוברים שמצות זכור היא מניעת שכחה. אבל לדעת הסוברים שהמצוה היא קריאה בתורה, ולא מניעת שכחה, שוב אין אנו יודעים שעור לדבר מדאורייתא. אלא שמ"מ מסתבר, שחכמים יתנו קצבה וסדר למצוה זו. וע"כ קבעו לקריאת הפרשה זמן מסוים – שבת הסמוכה לפורים.

י. האם מצות זכור צריכה כוונה?

בספר "באר מרים", לרה"ג דוד מן, הביא מ"אמרי בינה" (או"ח סי' יד), שגם למ"ד

10. מהר"ם שיק בתשובה שלי"ו מציע רעיון חדש, והוא שדין עשרה לפרשת זכור נובע מהקשר שבין הקריאה למחיית עמלק, שהיא מצוה של ציבור. אבל אין זה נראה. – אילו היה מקור לדין עשרה, היה זה יכול להיות הסבר לדין. אבל אחר שאין מקור, מנין יודע הרא"ש לחדש מסברה בזאת, שיש חייב עשרה בקריאת מגילה? וע"כ שעשרה של הרא"ש הם מדין קריאת התורה. במצוות רבות מצאנו, ששעורן המינימלי הוא מועט שבמועט, אע"פ שתכליתן לא תושג אם תקיימנה תמיד במועט הזה. למשל, חלה ותרומה בכל-שהוא, תלמוד-תורה – בקריאת שמע שחריית וערבית (לדעת ראשונים אחידים), צדקה בכל-שהוא, ועד. שמה יש כאן פניה של התורה אלינו, לגלות את מדת "בת נדיב" של "אינו מצווה ועושה, והתורה "סומכת" על כך, שנוכיחותה יהיה בה כדי להביא אל תכליתה של המצוה.
11. אמנם, מובא בשם מהר"ם שיק, שהחת"ס היה מקפיד בשנה מעוברת, לכוון לצאת ידי חובת זכירת עמלק גם בפרשת כירתא. ואפשר שעשה כן ממידת חסידות.

מצוות צריכות כוונה, מצוות שענינן להשיג תכלית כלשהי, מכיון שהושגה התכלית נתקיימה המצוה גם ללא כוונה. ודן לפי זה במצות זכור. נראה שעל כל פנים, לפי דעת התוספות הריטב"א והרא"ש אין מקום לסברה זו. מפני שלפיהם אין תכליתה של המצוה שייכת להגדרתה, ואם קרא את הפרשה ולא הבין, אע"פ שלא הושגה התכלית – יצא.

יא. סכום

1. זכור של שבת, וכן זכירת יצי"מ של כל יום, הן מצוות של קריאה.
2. "זכור את היום הזה" של ליל הפסח, היא מצוה של זכירה וספור.
3. זכירה של ההקצפה, לא מצאנו מי שמונה אותה כמצוה לדורות.¹³
4. זכירת מעשה מרים היא מצוה עשה לדעת הרמב"ן. מ"ע של ספור.
5. בזכירת מעשה עמלק שלש שיטות:

בה"ג ורס"ג – אין כאן מ"ע. פרשת זכור היא חלק מהלכות קריאת התורה.

רמב"ם רמב"ן וחנוך – מ"ע של זכירה וספור, ואין צריך ספר. פשיטא שאפשר לקיימה גם על ידי קריאת פרשת זכור. לדעת החנוך, יתכן שהקריאה היא תקנת חכמים לקיים כך את מצות זכור, אך לרמב"ם משמע שאין קשר.

תוס' רא"ש וריטב"א – מ"ע של "קריאה", קריאה בתורה דוקא.

6. נ"מ בין מצות ספור למצות קריאה:

א. הקורא ואינו מבין, האם הוא יוצא י"ח.

ב. האם המצוה תלויה בזמן שכחה?

ג. שמא יש נ"מ לשאלה אם המצוה צריכה כוונה (לסוברים שבעלמא מצוות צריכות כוונה).

ד. בעשה של זכירת עמלק נ"מ האם צריך לקרא מן הספר דוקא.

הלכה למעשה נוקטים כל הפוסקים כדעת התוספות, שמצוה מן התורה לקרא הספר דוקא, ובשם תה"ד מובא שהקפיד במיוחד לקרא בספר מדויק, ומזכירים לכוון לצאת י"ח.

13. אבל במג"א ט סק"ב הביא בשם כותנות וכתבים, שכל הזכירות הן מצוות עשה, ויש לכוון לקיימן בסוף ברכת אהבה רבה, ששם כולן נרמזות עיי"ש.